

Tema rapportering – Vad blir kvar efter grävningen?

Dokumentation från Riksantikvarieämbetets konferens i Stockholm
14–15 mars 2011

Rapportering – Vad blir kvar efter grävningen?

I det uppdragsarkeologiska systemet har Riksantikvarieämbetet en vägledande, stödjande och samordnande roll. Som ett led i detta arbete anordnade Riksantikvarieämbetet en konferens om rapportering.

En arkeologisk undersökning resulterar i ett mångfacetterat dokumentationsmaterial och en mängd fynd. Genom den rapportering som görs inom ramen för undersökningen byggs kunskap successivt upp som sedan sprids till såväl forskare som intresserad allmänhet.

Rapporteringen kan innehålla en mångfald av produkter: slutredovisningar, rapporter, artiklar, böcker, visningar, föredrag, analyser, databaser, fotografier och ritningar m.m. Det är detta material som ska vara tillgängligt och bevaras för framtiden. Vad vill vi ska hamna i våra arkiv, magasin och bibliotek? Vad kan vi ställa för krav på dokumentationen? Hur kvalitetssäkrar vi? Hur blir dokumentationen användbar? Hur kan uppdragsarkeologins resultat utnyttjas för historieskrivning? Dessa och många andra frågor om dokumentation och rapportering diskuterades på konferensen.

Konferens i Stockholm 14-15 mars 2011

Riksantikvarieämbetet anordnade en konferens med temat "Rapportering – vad blir kvar efter grävningen?" under två heldagar 14-15 mars 2011 i Hörsalen på Historiska museet i Stockholm. Sammanlagt deltog 140 personer i konferensen från flera länder. Från Sverige deltog representanter för undersökare, länsstyrelser, museer, kommuner och Riksantikvarieämbetets olika avdelningar. Från andra länder kom deltagare från Kulturarvsstyrelsen i Danmark, Riksantikvaren och NIKU i Norge, Museiverket i Finland samt English Heritage. De två dagarna var uppdelade på fyra teman. Dag 1 inleddes med "Att skriva historia" som gav en mer övergripande ingång till rapporteringen. På eftermiddagen presenterades föredrag kring temat "Rapportering", själva huvudtemat för konferensen. Dag 2 ägnades dels åt hur man ska ta hand om "Dokumentationsmaterialet" efter att grävning och rapport är klara, dels åt "Bruk och återbruk av arkeologisk rapportering och dokumentation", det vill säga hur kan det arkeologiska materialet och rapporten användas – och hur används de – i förmedlingen av de arkeologiska resultaten till allmänhet, skola och vetenskapssamhälle. Konferensen kan sägas ha utmynnat i tre huvudspår som diskussionerna följde. Det första rörde själva rapporteringen, den formella redovisningsform som ställs som krav i kulturminneslagen och hur rapporterna kommit att utvecklas i ett slags gemensamt konsensus inom branschen. Till detta hör också hur man tar hand om dokumentationsmaterialet när grävningar och rapporter är klara. Arkivering av dokumentationsmaterial är en viktig del av undersökningens rapporteringsprocess.

Det andra huvudspåret rörde förmedlingen av de resultat som kommit fram i rapporteringen. Det gällde både den populära förmedlingen av grävningens resultat genom tidskrifter, artiklar i tidningar och böcker. En hel del diskuterades också kring förmedling i digital form och på nätet. Data från undersökningarna borde bli mer lättillgängliga. Vid slutdiskussionen kom frågan om synteser upp, något som också efterfrågats i flera av föredragen. Det framfördes att svårigheterna att arbeta med synteser är en brist i systemet och att möjligheten till synteser behöver förbättras.

Det tredje huvudspåret var endast delvis en följd av inläggen under de två dagarna. Enbart någon vecka före konferensen hade Kulturdepartementet skickat ut promemorian "Ökad konkurrens inom det uppdragsarkeologiska området – vissa ändringar i kulturminneslagen" (Ds 2011:6). Detta var vid tidpunkten för konferensen ett hett debattämne och många av diskussionerna både i samband med föredragen och i pauserna mellan sessionerna upptogs av ämnet. Några av inläggen var upplagda från början att beröra förslaget, men det var flera inlägg där temat kom att involveras på grund av förslagets aktualitet.

Diskussionen kom också att röra sig kring arkeologins relevans och huruvida kostnaderna för arkeologin var ett hinder för näringslivet. Frågan är om Sverige har råd med en samhällsrelevant arkeologi? I Danmark har Dansk folkeparti tagit över kulturarvsfrågorna och gjort dem till sina. Om vi inte ser upp utan enbart ser till ekonomi och pengar, kan det hända att vi vaknar upp till en verklighet där kulturen har kidnappats på motsvarande sätt.

Antecknat från föredragen

Här följer anteckningar från föredragen. Det som noterats är ett urval intressanta aspekter och gör inte anspråk på fullständighet. Varje föredragshållare står själv för de synpunkter som framförs i respektive föredrag.

Moderator första dagen var Katty Hauptman Wahlgren, Historiska museet, och den andra dagen Mats Mogren, Lunds universitet.

Birgitta Johansen, Riksantikvarieämbetet, Samhällsavdelningen, inledningstalade om att stärka arkeologins ställning i samhällsarbetet. Vi måste komma ihåg att uppdragsarkeologin utförs på samhällets uppdrag. Det är viktigt att arkeologiska undersökningar producerar produkter av värde för samhället. Vi måste jobba vidare för god kvalitet i det arkeologiska uppdraget i dialog och samverkan med olika aktörer/brukare.

Det är mycket som händer nu, bland annat har Kulturdepartementet i dagarna lämnat ett förslag om ökad konkurrens inom uppdragsarkeologin. Det är viktigt att vi alla tar oss tid att tänka över vad förslaget innebär och att vi anstränger oss att svara på remissen. Kulturdepartementet har också tillsatt en utredning som ska se över delar av kulturminneslagen. Från EU kommer krav på att Sverige bör förändra sin lagstiftning vad gäller metalldetektorer, något som Riksantikvarieämbetet arbetat med under vintern.

Kristina Ekerö Eriksson, frilansjournalist och författare, berättade hur det är att arbeta med texter i kommersiella publikationer inom historia och arkeologi. Efterfrågan från tidningar och förlagsredaktörer är vanligen mycket enkelriktad och handlar oftast om våld och krig. Manlig historia säljer, kvinnohistoria däremot efterfrågas inte alls. Kvinnornas historia förknippas med genus och politik och bedöms därför som ointressant.

Framställningen av en normalartikel ersätts av förlaget med två dagar och på den tiden ska också research göras. Därför är lättåtkomliga presentationer av arkeologiska material av största vikt. Det är dock svårt att använda textrapporter, då det är besvärligt att komma åt fakta i dessa och svårt att hitta i dem. Bloggar innehåller ofta oväsentligheter, där skulle Kristina helst vilja se att fakta presenteras.

Ett par saker som finns på Kristinas önskelista är att museers hemsidor kunde redovisa utställningstexter och att också texter med fördjupningar kunde finnas där. På universitetshemsidorna är de fall ovärderliga då forskare får möjlighet att själva presentera sina arbeten.

Bäst är personliga kontakter. Telefonintervjuer är guld värda och besök på grävningar är också betydelsefulla. Det är viktigt för frilansjournalisten att vi arkeologer tar oss tid att prata med henne. De antologier som har presenterats över åren inom arkeologin är också mycket betydelsefulla för informationsinsamlingen, liksom konferensskrifter där korta presentationer av ny forskning publicerats. Skicka pressmeddelanden inte bara till tidningarnas redaktioner utan också till de enskilda journalisterna! Skapa en maillista med personer inom press och media. Lägg ut rapporter i pdf-format på hemsidor.

Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet, Samhällsavdelningen, berättade om erfarenheterna av förmedling till allmänheten i samband med de arkeologiska undersökningarna längs E22 utanför Kalmar. Han menade att undersökningens

resultat ska vara relevanta, angelägna, tillgängliga och användbara. De ska ge svar på medborgarnas frågor, dessa ska vara medproducenter.

Det är viktigt att skriva historia tillsammans, att allmänheten få möjlighet att ta del i arbetet. Vid E22-undersökningarna deltog barn i både grävning och tolkning. Deras frågor och tolkningar var väsentliga för det slutgiltiga resultatet. Det var relevanta frågor: hade de tama hästar, hur upptäckte de järnet, fick barnen leka, vad gjorde de med själarna? Slutprodukten – den vetenskapliga slutpublikationen och den populärvetenskapliga presentationen – kom att påverkas av dessa frågor och gjorde att den arkeologi som kom ut av undersökningarna fick en större aktualitet, att något nytt skapades som är intressant för allmänheten. Det skedde genom en aktiv medborgardialog. Arkeologin fungerar bra för att föra en medborgardialog också mellan företag och allmänhet.

Björn Magnusson Staaf, Lunds universitet. Diskussioner om rapporters kvalitet förs hela tiden, men hur är tillståndet bland svenska rapporter egentligen och vad är en perfekt rapport? Vad ska den innehålla? Klart formulerade vetenskapliga målsättningar och teorier måste finnas där, en kritiskt tolkande diskussion samt en utvärdering av undersökningsresultaten utifrån undersökningsplanen.

Det är viktigt att en del av resurserna avsätts till populärvetenskaplig förmedling. Trots att det inte ställs krav enligt lagen görs det idag stora satsningar på populärvetenskap inom de flesta större arkeologiska uppdragen, ibland görs de med hjälp av pengar från annat håll.

Hur ser då de svenska rapporterna ut? I stort sett är läget bra, till och med mycket bra. Den perfekta rapporten existerar inte, men den svenska arkeologiska rapporten är samhällsrelevant. Idag har svensk arkeologi genomgått en enorm utveckling i jämförelse med internationell, där finns en mångfald av tolkningsbilder. Det rör sig om en tolkande arkeologi där förförståelse redovisas, där det finns ett teoretiskt ramverk och undersökningsplanen utvärderas. Det rör sig oftast om "god vetenskap". Svensk uppdragsarkeologi är forskartät, vilket har inneburit en mer levande diskussion på universitetet och vi har fått en populärvetenskaplig utveckling i paritet med den vetenskapliga och dessa stärker varandra.

Agneta Lagerlöf, Carolina Andersson och Eva Skyllberg, Riksantikvarieämbetet, Samhällsavdelningen, talade om god kvalitet i rapporteringen och hur vi ska kunna få det vi frågar efter. Idag är inte resultaten målet utan medlet. Målet är istället att omvandla och kommunicera undersökningsresultaten till olika målgrupper på ett intressant och relevant sätt.

Under 1960- och 1970-talen var rapportering en redovisning av objektivt framtagna data som utgjorde ett und rlag för framtida forskning. Resultaten togs om hand, arkiverades och magasinerades. Undersökningsrapporten var standardiserad och riktade sig till arkeologer och forskare. Vetenskaplig bearbetning förväntades ske genom avhandlingar. Resultaten spreds till allmänheten genom visningar, föredrag och enstaka artiklar skrivna på fritiden.

Under 1980-talet började man anse att utgrävningen var ett led i en forskningsprocess, men de tryckta rapporterna förblev ofta olästa och exploateringsarkeologerna saknade resurser för att föra ut kunskapen till allmänheten.

Sedan 1990 har undersökningen betraktats som både en del av en forskningsprocess och nu i allt större utsträckning i ett system med konkurrens. Rapporten skulle inriktas på vetenskaplighet och kunskapsuppbyggnad, redovisa måluppfyllelse i förhållande till undersökningsplanen samt redogöra för genomförda vetenskapliga överväganden och valda metoder. Under 2000-talet har den populärvetenskapliga frågan blivit allt viktigare och det betonas att en del av resurserna för avrapportering i många fall bör även avsättas för förmedling av resultaten i populär form.

Idag är rapportering ett vitt begrepp med många möjligheter. Förutom den formella rapporten finns produkter med olika avnämare: FMIS-blanketten, slutrapport, hemsidor, föredrag, visningar, artiklar och böcker. Publiceringen kan vara både vetenskaplig och populär och vända sig en inhemsk publik lika väl som till en internationell. Det skapas inte längre något berg av oskrivna rapporter och det bedrivs en tolkande arkeologi. Det är bra. Emellertid väljs många av rapporteringens alternativ bort. Många röster höjs också om alltför stor prispress och hård konkurrens.

En fråga om rapporteringens kvalitet är också vilken typ av rapportering som beställs. Under år 2010 beställde länsstyrelsen för särskilda undersökningar i över 90% av fallen en basdokumentation, men i bara 60% av fallen efterfrågades en vetenskaplig bearbetning och i 40% populärvetenskaplig förmedling (i form av visningar o dyl). I endast ett fall av de 96 undersökningarna beställdes en populärvetenskaplig skrift/bok. Det finns en tydlig tendens att både populär förmedling och vetenskaplig bearbetning förekommer oftare vid större projekt.

En tendens som också visar sig genom statistiken är att det stora flertalet undersökningar har en relativt kort rapporttid i förhållande till fälttiden. Det är också tydligt att skillnaderna är stora, rapporttiden kan variera mellan 25% och 60%.

Rapporter från de flesta undersökningar skickas till arkiv där de är tillgängliga och kan bevaras för framtiden. Det gäller tyvärr inte dokumentationsmaterialet där det för många undersökningar inte skickas in något alls till arkiven. Vi har ett tapp på cirka 20 år sedan den digitala tekniken började användas. Det beror på att det ännu inte finns möjlighet till digital arkivering av arkeologisk dokumentation. Dokumentationsmaterialet kan vara digitalt eller finnas på papper. Det består av arkivexemplar av basdokumentationen, specialregistrering, mätfiler, konserveringsrapporter, analysrapporter, teckningar, foton, ritningar, ¹⁴C-rapport m m. Det är meningen att allt som kommer ut av en undersökning ska bli allmänna handlingar i offentligt arkiv, magasin och bibliotek. Undersökningsplanen ska ge förslag på vilket undersökningsmaterial som ska bevaras och undersökaren bör ta kontakt med arkivet och ta reda på vilka krav som ställs och hur materialet ska uppordnas. Rutiner och urval för arkivering ska vara en del av undersökarens kvalitetssäkringssystem. Idag är läget sådant att för att bevaras måste digital dokumentation finnas på papper. Rekommendationen blir därför: skriv ut ett urval!

Åsa M. Larsson, Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU), hade med kort varsel ombetts träda in i Nils Johanssons (Sydsvensk Arkeologi AB) ställe för att tala om hur det är möjligt att profilera sig genom sin rapportering.

SAU har under de år som företaget funnits gått igenom ett antal förändringar och detta har också avspeglats i rapportproduktionen eller snarare rapporternas utformning. Åsa delar in utvecklingen i tre faser.

Den första fasen, mellan cirka 1998 och 2004, kännetecknades av en osäker ekonomi förknippad med ett nystartat företag vilket också betydde att det gällde att etablera varumärket. Man kände sig fram, vilket fick till följd att rapporterna var ganska varierade i utformningen. Layouten var djärv och nyskapande. Det var något av pionjäranda i processen. Arkeologerna kom huvudsakligen från universitetet och detta gjorde också att man hade en hög vetenskaplig profil. Det var även viktigt att lyfta fram logotypen så att företaget skulle komma att identifieras med denna.

Den andra fasen mellan 2004 och 2009 kännetecknas av ett stabilt och mycket större företag som tar allt större uppdrag. Nu slog den individuella fantasin ut för fullt och rapportproduktionen kännetecknades av experimentlusta och ifrågasättande. Den personliga friheten i utformningen av rapporterna var stor och man strävade medvetet efter alternativa förebilder. Företaget profilerades mindre än dess medarbetare.

Fas 3 inleddes omkring år 2009 och det är ännu okänt hur länge den kommer att pågå. Den kännetecknas av en konsolidering och utarbetandet av en enhetlig grafisk profil. Det ska synas att rapporterna kommer från SAU, det ska också vara en enklare och renare profil än tidigare.

Åsa gör en jämförelse med några av aktörerna inom svensk uppdragsarkeologi och det visar sig att liknande grafiska profiler förekommer bland flera av dessa. Det kan möjligen vara så att det utvecklats ett slags konsensus kring vad en rapport är och hur den ska se ut.

Det finns goda skäl för firmor att utmana, ifrågasätta och leka med rapportformen. Det är ett sätt att synas, att bli uppmärksammad. Det finns också goda skäl att hålla sig inom vissa ramar och normer. Man vill inte stå ut som allt för excentrisk. Profilerings betyder mer än yta, det kan betyda en chans för medarbetarna att använda rapporten som avstamp i sin egen kompetensutveckling.

Vilka är det som läser rapporter? I första hand är det länsstyrelsen – som ju också är den som i första hand är vår målgrupp – men där utöver rör det sig om kollegor och forskare, studenter, men också icke-fackfolk som exploitörer, lokalbefolkning och andra allmänt intresserade.

Jenny Sundström, Länsstyrelsen i Kalmar län, presenterade arbetet med ett uppdragsarkeologiskt handlingsprogram som tas fram av Länsstyrelsen i Kalmar län. Det finns ett behov av att kunna bedöma kunskapsläget och hur man ska nå ut med kunskapen.

Det började med en kunskapsöversikt: vad vet vi – vad vet vi inte, vad behöver vi veta mer om? Genom en branschanalys kunde man identifiera vilka som var aktörer inom kulturarvssektorn. Länsstyrelsen bjöd in till en diskussion som var mycket givande och blev en viktig startpunkt för utformandet av handlingsprogrammet. Omvärldsanalysen visade på flera viktiga grupper som var berörda av kulturarvsfrågan och som kommer att bjudas in till ett seminarium med grupparbeten som har sin utgångspunkt i handlingsprogrammet. Kommunikationsanalysen visar att man kan nå ut med målgruppsanpassad rapportering i rätt förpackning. Det gäller att nå olika målgrupper med nya perspektiv.

Stefan Larsson, Riksantikvarieämbetet, UV, talade om att rapportering är politik. Rapporterna blir bättre och bättre, men vad som är kvalitet beror på vad som är syftet med uppdragsarkeologin. Rapporteringen relaterar till idén om hur kunskap skapas.

Hur arkeologisk kunskap skapas påverkar vad som är kvalitet. Vad som är kunskap ändras hela tiden, på 80-talet var uppdragsarkeologin en del av samhällsplaneringen, på 90-talet blev vi forskare. Idag är situationen mer oklar. Arkeologin har blivit en vara, ett objekt som kan köpas och säljas. Att vi träffas här (vid konferensen den 14-15 mars) är ett symptom på att problemet inte ligger i själva rapporten utan i uppdragsarkeologins utformning och dess roll i kulturarvsarbetet. Ekonomidiskussionen utgör en dimridå som skymmer de viktiga frågorna. Att inordna sig i ett system som uppdragsarkeologin kräver att systemet är tydligt. "För att kunna tänka utanför boxen måste man känna till boxen".

Istället för diskussion om meningslös kunskap i en bakåtsträvande process borde vi tala om den bärande idén bakom uppdragsarkeologin, vad är den? Arkeologi och kulturarvsarbete är ett långsiktigt åtagande som är omöjligt utan tillräcklig kunskap. Riksantikvarieämbetet har släppt frågan om arkeologi. Det har lett till otydlighet och en låt-gå-mentalitet. Det viktiga har blivit att ro uppdragen i hamn – att producera mer av samma sak. Kunskap uppnås endast lokalt och det övergripande perspektivet saknas. Det krävs en politisk och ideologisk diskussion. Den måste vi föra själva, ingen annan lär göra det åt oss.

Ola W. Jensen, Riksantikvarieämbetet, Informationsavdelningen, belyste dagens arkeologi med en ämneshistorisk genomgång. Rapporter har alltid funnits, men kvaliteten och omfattningen har varierat. Ola delar in rapporterna i tre perioder. Den första är den narrativa perioden. Kännetecknande var få publicerade rapporter, tolkande berättelser i vetenskapliga och populära tidskrifter, i monografier, på allmänna seminarier och i brev till kollegor. Fokus på allmänheten bottnade delvis i tidens folkbildningsambitioner. Den andra perioden var den deskriptiva-beskrivande och innebar en formalisering av rapporten. Detta skedde i samband med att arkeologi och minnesvård blev mer integrerad i den allmänna samhällsplaneringen. Det följde en rationalisering av rapporteringen, rapporterna trycktes. Rapportidealet föreskrev att beskriva – inte tolka. Rapporterna sågs som empiri för andra att beforska. Perioden sammanföll med den processuella arkeologin. Den tredje perioden innebar en återgång till en narrativ rapporttradition, vilket dels sammanföll med den postprocessuella arkeologin och dess betoning av narration och den kvalitativa tolkningen, dels med ökade krav på kostnads- och kunskapsmässig resultatriktning – uppdragsarkeologi blev mer forskningsinriktad.

Rapporten har alltid ansetts viktig men har i realiteten inte alltid tagits på allvar eller prioriterats. Exempel vittnar om att arkeologer kan känna det otillfredsställande och stressande att inte få tillräckligt med tid för rapportskrivning. Rapportens målgrupp och syfte har varierat liksom den ideala rapporten – detta är helt naturligt men viktigt att beakta då vi diskuterar kunskapsmässig långsiktighet och att vi liksom framtida arkeologer i hög grad är beroende av äldre rapporter. För att nå långsiktighet och kommunicera meningsfull kunskap krävs tydlighet i förmedlingen av våra mål, resultat och tillvägagångssätt och att vi beaktar faktorer som påverkar skrivandet av rapporter. Andra kunskapsorganisationer ser primärt till kunskapshandling inom den egna organisationen. Då uppdragsarkeologin är en del av och tillika beroende av ett större kulturarvsfält måste vi i kunskapshandlingen ta hänsyn till flera samtida, och i möjligaste mån även framtida, aktörer.

Fördelarna med dagens rapportering är det tolkande inslaget som ökar vår kunskap samt förståelsen av undersökningens bakomvarande intention. Därtill bidrar

tolkningsmomentet till att överbrygga dikotomin mellan praktik–teori och mellan undersökande–forskande arkeologi, vilket kan stärka uppdragsarkeologernas självkänsla och status. Det populära förmedlande inslaget gör kunskapen begriplig vilket ökar medborgarnas förståelse och delaktighet, detta ligger som bekant i vårt uppdrag. Nackdelarna är å andra sidan att det ofta avsätts allt för lite tid och medel till rapportskrivning. Ibland förekommer stora innehållsmässiga skillnader mellan rapporter och att information undanhålls på grund av konkurrenssituation. Det förekommer även väsentliga skillnader mellan länsstyrelser i vad de kräver och brister i kvalitetsuppföljningen av färdiga rapporter.

Finns det ett ekonomiskt hot som kommer att påverka hur vi rapporterar i framtiden? Om detta hot realiseras – hur ska vi då förhålla oss till prioriteringen av rapporten? Var går gränsen för en fullgod och vetenskaplig rapport – är vi beredda att tumma på kvaliteten av ekonomiska skäl? Kort sagt, hur skapar vi meningsfull vetenskaplig kunskap om resurserna minskar – kan det bli aktuellt att återgå till deskriptiva rapporter?

Duncan Brown, English Heritage, berättade om hur en obegränsad konkurrens har fungerat i England. Planning Policy Guidance 16 (PPG 16) gavs ut 1990 och ändrade förutsättningarna för engelsk arkeologi över en natt. Uppdragsarkeologin blev kommersiell och konkurrensutsatt. Preservation by record blev ett begrepp. Med tiden har tre stora undersökare som verkar över hela landet utvecklats (två av dem har även arbetat i Frankrike). De stora konkurrerar med de mer lokala undersökarna. Det är alltid lägst pris som vinner (anbud tas av företagaren). Låga kostnader innebär tidspress. Inventeringar/utredningar och förundersökningar görs för att undvika fornlämningar.

Konkurrens har lett till billig (dålig?) arkeologi. English Heritage har fått gå in med pengar i undersökningar där man hittat "saker" som inte var kända sedan tidigare. Ett problem är rapporter som inte publiceras, s.k. grey litterature. Rapporterna skrivs för företagaren – den görs främst för att frigöra marken för exploatering. Rapporterna arkiveras lokalt hos ansvarig myndighet. En företagare kan också kräva att rapporten ska "hemligstämplas", ej offentliggöras. I OASIS (Online AccesS to the Index of archaeological investigationS) finns 8000 rapporter (grey litterature) samt ytterligare 4000 som inte är tillgängliga.

Rapporteringen har ansetts vara slutfasen i en undersökning och man har inte räknat med arkiveringen. Siffror från 2004 visar att väldigt få har rutiner för arkivering – inga rutiner finns heller för arkivering av digitala data. Alla i "sektorn" har skrivit under på de framtagna rutinerna för arkivering. Först då rutinerna tas med i processen/ förfrågningsunderlaget kommer det med i utförandet. PPS5 ersätter PPG16 från 2010 – innehåller krav på arkivering.

Terje Hovland, Riksantikvaren, Norge, presenterade hur fornlämningar hanteras i Norge. Enligt den norska fornminneslagen kan endast objekt som dateras till före år 1537 utgöra fast fornlämning. Där står också att företagare som vill ta bort en fornlämning måste betala för det arkeologiska arbetet. Det lämnas tillstånd till 400-500 uppdrag årligen.

Uppdrag utförs antingen som utredning eller slutundersökning, det finns inga förundersökningar. Rapporttiden utgör mellan 40-70% av fälttiden. Den förmedling som görs i fält betalas av företagaren. I Norge förekommer ingen ekonomisk konkurrens och de olika aktörer som finns är alla bundna till offentliga institutioner. Fylkeskommuner, byantikvarier i Oslo och Sametinget kontrollerar alla planer och Riksantikvaren ger

tillstånd till ingrepp. Utförandet av arkeologiska undersökningar är uppdelade på fem ansvarsområden och utförs av fem universitetsmuseer. Stadsgrävningar sköts emellertid av NIKU.

Utredningarna sköts av Fylkeskommunen som är en politisk organisation. De gör en rapport som beslutsunderlag till tillåtelseprövningen. Ingen förmedling sker till allmänheten i en utredning. Syftet är att undvika fornlämningar. Om detta inte är möjligt lämnas ärendet till Riksantikvaren som beslutar om undersökning. Utförandet lämnas sedan till aktuellt universitetsmuseum. Rapporten är framförallt en basdokumentation som ska kunna användas i vidare forskning.

Arkivering sker på universitetsmuseerna och den norska motsvarigheten till Fornsök/FMIS – Askeladden. Där görs en uppdatering med de nya uppgifterna, t ex bevarandestatus och resultat från undersökningen. Man vill att all dokumentation i framtiden ska vara tillgänglig via Askeladden.

Privata företag kan inte göra utredningar och undersökningar, men de kan göra förstudier liknande MKB m m.

Ulf Bodin, Historiska museet, presenterade idéer om en ny rikstäckande databas för kulturarv och arkeologi. Det finns två generella problem inom arkeologin. Det ena är att det är svårt att få samlad information om arkeologiska undersökningar och det andra är att basdokumentation (GIS- och databasinformation) från arkeologiska undersökningar tas inte om hand, slutförvaras och tillgängliggörs på ett systematiskt sätt. Det behövs en webbplats där vi kan få information om undersökningar och som samtidigt binder ihop kunskap om undersökningen till ett undersökningsregister. Det behövs också en central infrastruktur som hanterar och tillgängliggör digitala arkeologiska undersökningsdata efter det att undersökningen är klar – ett grävlager.

Ett undersökningsregister skulle kunna innehålla en webbplats där undersökaren redovisar resultat och information om undersökningen, ett användargränssnitt så att vi skulle kunna söka efter och överblicka undersökningar på en karta. Det skulle göra undersökningsinformationen öppen, tillgänglig och möjlig att återanvända. Varje undersökning skulle ha en unik identitet inom KML-systemet och unik URI på nätet och en permanent URL. Varje undersökning skulle få en egen webbsida där det sammanställs enkel information, statistik och en karta över undersökningen och övergripande GIS-data (undersökningsområde, schakt) som enkelt kan laddas ner. Där kan finnas övergripande resultat samt länkar till beslut, undersökningsplan, rapport(er), analyser, grävblogg, nyheter, aktiviteter, visningar mm. Grävlagret ska utgöra en möjlighet för undersökaren att ladda upp och lagra digital basdokumentation från undersökningen till ett datalager i undersökningsregistret.

Det skulle naturligtvis finnas många intressenter för ett sådant register: undersökare, länsstyrelser, museer, forskare och lärare, men också press och media samt allmänheten.

Hur skulle det nu gå till att bygga upp en sådan struktur? Riksantikvarieämbetet, Statens Historiska Museer och länsstyrelserna bör mötas och tillsammans reda ut ansvarsförhållanden, finansiering och projektupplägg. Endast genom bred samverkan är det möjligt att lyckas. Man kan hämta inspiration från K-samsök – både tekniskt och i arbetsprocessen. Man bör hålla nere ambitionsnivån - det bästa får inte bli det godas fiende. I första hand bör fokus ligga på "nya" undersökningar från år 2000 och framåt.

Utgångspunkten bör vara de stora systemen Intrasis och Siteworks och att skapa programvaror för att automatiskt konvertera undersökningar för import i Grävlagret. Det bör också bli möjligt att lägga in äldre undersökningar (som helhet eller delar) (crowdsourcing). Grävlagrets data ska vara öppet att använda för alla.

Rolf Källman och Ylva Larsson, Riksantikvarieämbetet, Informationsavdelningen, framhöll att K-samsök ska byggas vidare på. Det ska också byggas en digital produktionskedja (webbklient) för FMIS. I samverkansprojektet mellan länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet ingår frågan om ett undersökningsregister med och en förstudie planeras. Förhoppningsvis kan Riksarkivet vara samordningscentral för långtidslagring av digitala data. När det gäller digitalisering säger kulturdepartementet att det inte finns några nya pengar utan att medel för detta "finns i systemet", men att man däremot när det gäller digital långtidslagring inser att det på något sätt måste till nya resurser.

K-samsök med 40 leverantörer är en port till det digitala arkivet, andra verktyg är Kringla och PlatsR där allmänheten kan lägga till information och berättelser. Man har idéer om att göra PlatsR till ett professionellt redskap där en mångfald av berättelser kan knytas till riksintressen och byggnadsminnen m m kan läggas in i ett öppet och transparent system. Det är viktigt att märka informationen så att användarna vet hur de kan och får använda den.

Varför arkiverar man? Myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet. Arkiven ska vårdas och ordnas så att de tillgodoser rätten att ta del av allmänna handlingar; behovet av information för rättsskipningen och förvaltningen samt forskningens behov. Idag utgörs det arkeologiska arkivmaterialet i Riksantikvarieämbetets arkiv Antikvarisk-Topografiska Arkivets (ATA) huvudsakligen av arkeologiskt dokumentationsmaterial, rapporter från undersökningar samt övrig dokumentation från myndighetens arkeologiska uppdragsverksamhet, UV. I övrigt rör det sig om handlingar som rör andra typer av kulturmiljöer samt 140 enskilda arkiv m.m.

De elektroniska handlingarna utgör ett problem för ATA och det finns i dagsläget ingen utarbetad plan för hur dessa handlingar ska arkiveras. ATA har 2000 användare per år, cirka 1000 förfrågningar kommer genom e-post. På webbplatsen finns en lista över vad som finns i arkivet (ATA).

Johan Blidmo, Arkeologikonsult AB, diskuterade hur dokumentationen kan bli bättre. I dagsläget skapas stora volymer dokumentation varje år. Ny teknik har gjort att stora delar av dokumentationen digitaliseras, men den digitala dokumentation har få mottagare och är ofta isolerad hos de olika undersökarna, då alla aktörer har skapat olika lösningar. Dokumentationen är passiv. Det finns också risker med digital dokumentation. Den är svårtillgänglig, den skapar inte statistiskt underlag för framtiden och den är inte möjlig att analysera i ett större perspektiv beroende på den stora floran av dokumentationssystem. Det saknas standard och tydliga definitioner idag. Det sker också en överdokumentation. De digitala formaten förändras över tid. Gamla dokumentationsstrukturer utelämnas vid digital dokumentation.

Det finns också möjligheter. Vi har chansen att skapa en fungerande och hållbar dokumentationsstrategi för lång tid framöver som gäller för hela branschen, även för digital dokumentation. Skapandet av enklare insamlingshantering leder till mer tid till utveckling och förbättring. Digital dokumentation leder till större tillgänglighet för alla.

Förutsättningarna för att skapa statistiska underlag ökar med gemensamma strategier. Man kan också göra bättre analyser med gemensamma analysverktyg.

Det behövs en referensgrupp som ger riktlinjer för vilken dokumentation som är relevant för olika mottagare. Man bör bygga upp en infrastruktur för digital data (finns till stor del redan hos aktörerna), länka databaser för rapporter, foto/bilder/ritningar/mätfiler/fynd m m, koppla analysverktyg och tittskåpsverktyg till databaserna. Det behövs också tydligt definierade ramar för hur dokumentationen ska registreras.

Mathias Bäck, Riksantikvarieämbetet, UV, presenterade kvalitetssäkring av datainsamlingen i kv Åkroken, Nyköping. Den grundades i en genomtänkt vetenskaplig strategi. Kvalitetssäkring bortom kontextblanketten är en nätverksproblematik. Det finns både interna och externa förhållanden som påverkar möjligheterna att genomföra en arkeologisk undersökning med tillfredsställande kvalitet. Det rör sig om tillgången på utbildad erfaren personal. Den interdisciplinära modellen, tvärvetenskaplighet i praktiken - i fält, sätter också förutsättningarna för ett lyckat resultat. Även etableringens kvalitet spelar in, liksom lokala myndigheter (länsstyrelsens) styrmedel – förfrågningsunderlag, årstiden, metodval m m.

I periferin kan till och med kulturpolitiken och samhällssynen påverka. Detta inser vi i dagarna då Kulturdepartementet föreslår kraftiga förändringar kring hur upphandling ska gå till i framtiden. Med det nya förslaget i kraft hade det inte varit möjligt att genomföra en undersökning som den i Åkroken, då en upphandling där exploatören gör valet knappast skulle ha resulterat i ett så kostsamt och högkvalitativt alternativ. Man kan ana sig till vilken typ av arkeologi som man skulle få om förslaget går igenom om man ser på hur arkeologi bedrivs i en totalt konkurrensutsatt miljö som Dorestad Holland. Större delen av kulturlagren schaktas bort och så undersöker man de objekt som grävts ned i undergrunden. Dessa objekt representerar hela historien men kan inte skiljas åt kronologiskt då de saknar stratigrafisk information. Är detta framtiden för oss i Sverige också?

Sophie Nyman och Mikael Jakobsson, Historiska museet, Historiska museet är en viktig sakägare i den uppdragsarkeologiska processen. 8000 persontimmar per år läggs ned på föremålshandling och samlingarna uppgår till omkring 10 000 000 föremål. Det behövs ett förvaltningsperspektiv på hela den arkeologiska verksamheten. Förvaltningen ska vara förberedd i fält, så att det bara är att "driftsätta" materialet när det kommer in till museet.

Förut fanns en uppdelning mellan Historiska museet och Nordiska museet vad gällde föremålen. Historiska fick de äldre föremålen och Nordiska de yngre. Idag är även Historiska museet intresserat av de yngre föremålen och det blir därigenom möjligt att berätta hela historien fram till idag, att bygga en bro mellan då och nu.

När det gäller utställningar av materialet är det ju allmänheten som är målgruppen. Lärandet är en process som börjar i de egna upplevelserna. Museet ska ge verktyg för lärandet. Det autentiska efterfrågas av allmänheten och är därför viktigt i det pedagogiska arbetet.

Torun Zachrisson, Stockholms universitet, har studerat hur uppdragsarkeologin kommit att användas inom akademien. Det har gått ett stort flöde med personer mellan uppdragsarkeologin och universitetet, åt båda hållen. Uppdragsarkeologin är helt avgörande för forskningen. Om enbart forskningsgrävningar styrde skulle vi enbart

bekräfta det vi redan visste. Uppdragsarkeologin är att möta det okända. Den har gett stora mängder ny information men det saknas synteser. Vad som är viktigt för att ett material ska beforskas är att det sökbar. Man glömmer bort material som inte finns digitalt. Material från exempelvis 1960-talet känner man inte till längre.

Länsstyrelsens seminarier om vad som har hänt i länet är bra. Dit kan också studenter och doktorander komma eftersom det är gratis. Konferenser som denna anordnad av Riksantikvarieämbetet är för dyra för studenterna. Universitet har väldigt få tjänster. Vad doktoranderna sysslar med varierar kraftigt, hälften går på externa medel.

Riksantikvarieämbetet skickar viktiga signaler till forskarvärlden om vad man prioriterar. Jämför med Norge, där man har en central myndighet och ett centralt museum som tar ansvar på riksplanet. Detta är inte fallet i Sverige. Där har ansvaret förts ned till lokal/regional nivå. Torun är djupt oroad över utvecklingen i Sverige.

Anne Carlie, Riksantikvarieämbetet, UV, redovisade en undersökning av hur läromedel om forntiden och arkeologi ser ut på grundskolan. De granskade publikationerna var alla utgivna av etablerade förlag något som man skulle kunna tro garanterade kvaliteten. Läromedlen för alla nivåerna i grundskolan var relativt nyutgivna. De bestod av en grundbok och en lärarhandledning. Bland författarna fanns några skolboksproffs, några var lärare och i ett fall en arkeolog.

Resultatet var förvånande. Det var ofta svårt att avgöra vilka källor som författarna hade använt. Det framgår inte om man använt faktagranskare. Arkeologin presenteras som naturvetenskap, fältsituationen beskrivs ålderdomligt. Och var finns de uppdragsarkeologiska resultaten? Ingenstans nämns några sådana. I något fall kunde istället uppgifter om Riksantikvariens ombud datera uppgiftsinsamlingen till 1970-talet eller tidigare. Undantaget bestod av läromedel där författaren själv är arkeolog.

I skolan finns en ny läroplan som gäller från juli 2011. Det är i kursplanerna som grunden läggs för hur/om arkeologin kan ta plats i skolan. Uppdragsarkeologin har ett vidgat ansvar för flera målgrupper. Det finns ett uppenbart behov av synteser och behov av att sammanfatta vad uppdragsarkeologin tagit fram. Kan vi inte överblicka produktionen, kan definitivt inte andra göra det. Kommunikationen bör målgruppsanpassas med olika metoder för olika grupper. Vi måste ta ställning till vad som är meningsfull kunskap. Synteser kanske borde beställas av länsstyrelsen. Det gäller att sammanfatta och förenkla.

Martin Wanngård, Bring it to life, presenterade hur TV och media vill se historien. Det handlar egentligen ytterst om sex, våld och hasard. Det är dessa drivkrafter alla media utgår ifrån. Ta vad som helst och lägg till sex, våld och hasard, så blir det hur bra som helst!

Alla tittare vill egentligen se samma story om och om igen. Det svåra med berättelser är att hålla tittarna vakna om inte sex, våld och hasard finns med. Man vill ha något man känner igen fast på ett nytt sätt.

Arkeologer har mycket dålig självkänsla vad gäller de egna resultaten. Det gäller dock att uppfinna historien och tala så att folk förstår.

På uppdrag av Riksantikvarieämbetet har den sammanfattande texten sammanställts av Leif Karlenby, Arkeologgruppen AB.

Rapportering - vad blir kvar efter grävningen? 14-15 mars 2011

PROGRAM

Dag 1: Måndag den 14 mars Moderator Katty Hauptman Wahlgren, Historiska museet

09:00 Kaffe och registrering
10:00 **Välkomsthälsning**
Den uppdragsarkeologiska processen – helhetssyn och rapportering
Birgitta Johansen, Riksantikvarieämbetet Samhällsavdelningen

Att skriva historia

10:20 **"Stenåldersgravar från järnåldern" - hur synkade är journalister och forskare?**
Kristina Ekero Eriksson
11:00 Bensträckare
11:10 **Arkeologins resultat blir till historia – om tolkning i uppdragsarkeologin**
Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet Samhällsavdelningen
11:35 **Jakten på den perfekta rapporten**
Björn Magnusson Staaf, Lunds universitet
12:00 Lunch på egen hand

Rapportering

13:10 **Begreppet rapportering - en återblick**
Rapportering idag - uppnår vi god kvalitet?
Agneta Lagerlöf, Carolina Andersson och Eva Skyllberg, Riksantikvarieämbetet Samhällsavdelningen
13:40 **Rapporten: Ett sätt att profilera ett nystartat företag. Ett retrospektiv**
Åsa Larsson, Societas Archaeologica Upsaliensis
14:05 Kaffe
14:35 **Uppdragsarkeologiskt handlingsprogram, varför och vad?**
Jenny Sundström, Länsstyrelsen i Kalmar län
15:00 **Produktion - presentation - reflektion, eller: det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta**
Stefan Larsson, Riksantikvarieämbetet UV
15:25 **Fältpraktik och dokumentationstaktik: Om dagens arkeologi i ljuset av gårdagens rapporter**
Ola Jensen, Riksantikvarieämbetet Informationsavdelningen
15:50 Bensträckare
16:00 Diskussion
17:00 Kort presentation av Historiska museets utställning Sveriges Historia.
Besök i utställningen på egen hand.
18:00 Välkomstdrink
18:30 Middag i Barocksalen, buffé med svenska smaker

Rapportering - vad blir kvar efter grävningen? 14-15 mars 2011

Dag 2: Tisdag den 15 mars Moderator: Mats Mogren, Lunds Universitet

Dokumentationsmaterial – vad blir kvar efter grävningen?

- 08:30 **Commercial Archaeology in England and the Pursuit of Good Practice**
Duncan Brown, English Heritage
- 09:10 **Forvaltningsundersøkelser og kunnskapsproduksjon. Erfaringer og utfordringer i forvaltningen av arkeologiske kulturminner i Norge**
Terje Hovland, Riksantikvaren Norge
- 09:50 Kaffe
- 10:15 **Grävlagret. Vi behöver en nationell infrastruktur för digitala arkeologiska fältdata**
Ulf Bodin, Historiska museet
- 10:40 **Arkivet - slutstation eller plattform för användning**
Rolf Källman och Ylva Larsson, Riksantikvarieämbetet Informationsavdelningen
- 11:05 **Dokumentationens risker och möjligheter**
Johan Blidmo, Arkeologikonsult AB
- 11:30 **Kvalitetssäkring i fält - bortom kontextblanketten**
Mathias Bäck, Riksantikvarieämbetet UV
- 11:55 Lunch på egen hand

Bruk och återbruk av arkeologisk rapportering och dokumentation

- 13:00 **Den vetenskapliga berättelsen, den publika arkeologin och livet efter fyndinlämningen. Tankar från ett centralmuseum.**
Sophie Nyman och Mikael Jakobsson, Historiska museet
- 13:25 **Om tid och om att se både träden och skogen - universitetens forskning omkring uppdragsarkeologiska resultat**
Torun Zachrisson, Stockholms universitet
- 13:50 **Uppdragsarkeologin möter skolan: Hur syns arkeologins resultat i dagens läromedel?**
Anne Carlie, Riksantikvarieämbetet UV
- 14:15 Kaffe
- 14:40 **Populärvetenskap eller populär vetenskap? - i skärningspunkten mellan forskning och media**
Martin Wanngård, Bring it to life
- 15:05 Diskussion
- 16:00 Avslutning

